

[K] **DE UTOPIE BLIJFT. “AQUARIUS” VAN
KAREL GOEYVAERTS IN PREMIÈRE**

De Vlaamse componist Karel Goeyvaerts (1923-1983) is vooral bekend door zijn bijdrage aan de ontwikkeling van de seriële en elektronische muziek tijdens de jaren 1950 en door zijn invloed op het muzikale denken van de Duitse componist Karlheinz Stockhausen in het bijzonder. Tijdens de laatste tien jaar van zijn leven werkte Goeyvaerts aan een groots operaproject, *Aquarius*. Dat project is bedoeld als creatieve anticipatie op een betere maatschappij, die in het astrologische tijdperk van de Waterman (vanaf ongeveer 2160) meer kans op slagen zou krijgen. Goeyvaerts verbond aan dat visioen het beeld van het hemelse Jeruzalem, zoals beschreven door Sint Jan in de Apocalyps. Ziehier een opera die voor een keertje niet gaat over een tenor die verliefd wordt op een sopraan. *Aquarius* is eerder een drama van de samenleving dan van de enkeling, een samenleving die met vallen en opstaan groeit naar meer harmonische verhoudingen tussen mensen. In dat concept is geen plaats voor individuele personages. De acht sopranen en acht baritons handelen altijd als een collectief, zowel muzikaal als scenisch. Ook van een traditioneel libretto is geen sprake, omdat het tekstmateriaal bijna uitsluitend bestaat uit klanken en lettergrepen die zich niet (volledig) tot verstaanbare woorden en zinnen samenvoegen. Harde gegevens over Goeyvaerts' visie op de enscenering ontbreken eveneens, al valt er via correspondentie, interviews en tekstuele toelichtingen wel wat informatie bijeen te brengen. En wat te denken van een opera waarin niet meer dan ongeveer één derde van de tijd ook effectief gezongen wordt? *Aquarius* is duidelijk een buitenbeentje, een ideeëndrama met de muziek als motor, een muzikaal ritueel dat een passende theatrale invulling vraagt.

De Vlaamse Opera en het Holland Festival zijn die uitdaging aangegaan. In juni 2009 ging in Antwerpen en Amsterdam de grote versie van *Aquarius* in première. Deze coproductie is moeizaam tot stand gekomen, met Pierre Audi die de regie eerst wel, dan weer niet en — na het afhaken van een Portugees choreografenduo — in een vrij laat stadium dan toch weer wel ging doen. Het resultaat is het “ontwijken” van een enscenering, door

Eerste scenische première van Karel Goeyvaerts' *Aquarius*, een coproductie van het Radio Filharmonisch Orkest en het Nederlands Kamerkoor in een regie van Pierre Audi, Holland Festival, 20 juni 2009, Foto Bram Belloni.

tijdgebrek ongetwijfeld, maar wellicht ook door een gebrek aan geloof in de theatrale mogelijkheden van dit werk. Het publiek krijgt inderdaad een concertopstelling te zien, met het orkest op het podium in plaats van in de orkestbak en met zeventien tussen de orkestlessenaars opgestelde hoge stoelen voor de zangers en de verteller. De theatrale ruimte is daardoor natuurlijk volledig ingenomen en geneutraliseerd. Wat blijft is een “muziekinstallatie” eerder dan een opera-enscenering. Audi dacht dan ook een tekst te moeten toevoegen om het publiek — bij gebrek aan een echte encensering — wegwijs te maken in de productie. Dramaturge Janine Brogt schreef deze tekst op basis van Goeyvaerts' autobiografie en op basis van contextuele informatie. Deze vrij drastische ingreep is om drie redenen geen succes gebleken. Toelichting bij het esthetische concept van een opera en bij de biografie van zijn auteur verwacht je eerder in het programmaboek of tijdens een introductie. In een voorstelling laat ze zich maar moeizaam integreren, en voor verteller Warre Borgmans was het niet makkelijk om deze “lezing” op geloofwaardige wijze te debiteren. Ten tweede doorbreken de

interventies van de verteller het verloop van de opera. Weliswaar getuigt de plaatsing van deze interventies van groot respect voor de partituur (scheiding muziek-toegevoegde tekst; plaatsing toegevoegde tekst tijdens duidelijke muzikale cesuren), maar toch heffen deze tussenkomsten de theatrale illusie op. In Stravinsky's *Oedipus Rex* of in het epische (muziek)theater van Bertolt Brecht en Kurt Weill werkt dit goed, maar voor een muziektheatraal ritueel als *Aquarius* is dat dodelijk. Ten slotte staat een tekst die ingaat op een traumatische jeugdervaring van de componist haaks op het basisconcept van *Aquarius* als een drama van de maatschappij in plaats van het individu.

Dat neemt niet weg dat deze productie ook grote verdiensten heeft. De door Goeyvaerts zo gevreesde symbolistische of realistische encensering bleef achterwege, en bij een werk als *Aquarius* is op dit vlak “te weinig” veruit te verkiezen boven “te veel”. Bovendien kregen we een prachtige muzikale uitvoering te horen. In Antwerpen leidde dirigente Sian Edwards het orkest van de Vlaamse Opera met vaste hand door de partituur. Zij gaf een kleurrijke

lezing van het werk en wist zowel de strakke als de lyrische passages tot hun recht te laten komen, daarin gevolgd door een attent spelend orkest. In Amsterdam musiceerde het Radio Filharmonisch Orkest onder leiding van Alejo Pérez. Een vergelijking tussen beide prestaties is enigszins onrechtvaardig vanwege de verschillende omstandigheden. De productie is in Antwerpen gemaakt, wat een groter aantal repetities impliceert. In tegenstelling tot de zes uitvoeringen in Antwerpen was er bovendien slechts één voorstelling in Amsterdam. Deze uitvoering was daarom misschien iets minder genuanceerd, maar toch verdienen orkest en dirigent alle lof voor de precieze en krachtige lezing van dit toch niet zo eenvoudige werk. De grootste prestatie werd zowel in Antwerpen als in Amsterdam echter geleverd door het Nederlands Kamerkoor, voorbereid door Klaas Stok. De zestien zangers hebben hun taak ronduit schitterend ter harte genomen: perfecte intonatie, homogene mooie klank, grote muzikaliteit. Het is geen sinecure om deze partituur helemaal uit het hoofd te zingen. Er is slechts één belangrijke kanttekening bij de muzikale uitvoering. Om onbegrijpelijke redenen werden ongeveer twintig minuten uit de partituur geknipt, met kwalijke muzikale gevolgen. In de finale (scène II5) doorkruisen de coupures de harmonische en thematische opbouw van deze prachtige slotscène. Door de schrapping van grote delen uit een voorafgaande scène (I4) is bovendien de grote muzikale structuur van *Aquarius* uit haar verband gerukt. Op muzikaal vlak bestaat deze opera inderdaad uit grote extremen die elkaar in evenwicht houden. De onverbidelijke, harde repetitiviteit van scène I4 wordt bijvoorbeeld gecompenseerd door de bijna wellustige behaaglijkheid van scène II4. De drastische schrappingen brengen het werk dus muzikaal uit balans.

Ondanks deze kritische kanttekeningen was de presentatie van *Aquarius* een gebeurtenis van formaat. Een verzorgde productie, een terughoudende regie, een prachtige muzikale uitvoering en een enthousiast publiek droegen bij tot het grote succes van deze onderneming. De Vlaamse Opera en het Holland Festival verdienen alle lof voor hun gedurfde keuze. Dankzij hun inspanningen is de grote esthetische impact van deze schitterende opera nu voor iedereen duidelijk. Een volmaakte enscenering was dit niet, maar dat geeft weer andere regisseurs

de kans om deze utopie in de toekomst gestalte te geven. Per slot van rekening begint het tijdperk van de Waterman pas rond 2160.

MARK DELAERE
